

РЕАЛІЇ ТА СУПЕРЕЧНОСТІ ПАРТІЙНОГО ЛІДЕРСТВА В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Іпатов Е.Ф.,

доцент кафедри політології, соціології та соціальної роботи,

Павловський В.В.,

доцент кафедри політології, соціології та соціальної роботи

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут»

Обговорюється проблема партійного лідерства як процесу взаємодії між партіями і громадянами. Аналізується процес розвитку партійного лідерства в Україні і пропонується нова модель типології партійного лідера.

Обсуждается проблема партийного лидерства как процесса взаимодействия между партиями и гражданами. Анализируется процесс развития партийного лидерства в Украине и предлагается новая модель типологии партийного лидера.

The article is dedicated to the discussion of the problem concerning the party leadership as the process of the interaction of people. The development of the party leadership in Ukraine is analyzed and the new model of the typology of a Party leader is proposed.

Ключові слова: партійний лідер, партійне лідерство.

В Україні політичне лідерство, з досягненням нею незалежності, опинилося в центрі уваги політичної науки і державотворчої практики. Проблематика політичного лідерства і партійного лідера як предмету наукового аналізу знайшла широке відображення у монографіях, інформаційних збірках, публічних виступах вітчизняних науковців, політичних діячів країни. Підтвердженнями цієї думки є різнопланові наукові праці відомих дослідників цієї тематики: В.Бєбика[1], Д.Табачника[9], Д.Видріна[2], М.Томенка[10], В.Полохала[8], В.Журавського і М.Михайльченка [6], Б.Гаєвського [3] та інших авторів. В їхніх дослідженнях аналізуються теоретичні та практичні аспекти цієї проблеми, і, в першу чергу, стан та перспективи становлення та розвитку партійного лідерства в Україні. Предметом аналізу в цих публікаціях є також питання про компетентність та професіоналізм української партійної верхівки, її відповідальність за прийняття найважливіших для суспільства владних і партійних рішень. Розробка питань політичної еліти є також у дисертаціях науковців України: О. Дацаківської [4], В.Добіжа [5], О. Крюкова [7]. Проблеми лідерства та партійної еліти активно досліджуються вченими інших країн: І. Василевські [14], І. Куликом [11], Г. Парру [13], К. Яцеком [12] та ін. Це свідчить про те, що проблема політичного лідерства і партійної еліти є актуальною. У той же час реалії ХХІ століття виявляють, що треба продовжувати розробку цих проблем, через те що в посткомуністичних країнах повинні бути в наявності специфічні особливості у

формуванні і розвитку як партійної системи, так і її лідерів.

У сучасній Україні дослідження проблем партійного лідерства обумовлено тим, що є наявність потреби в авторитетних партійних лідерах, які б відповідали певним очікуванням народу. Необхідно підкреслити, що змістовний аналіз проблеми передбачає оцінку специфіки українського варіанту походження партійних лідерів, їх досвід та посади, які вони займали у державних структурах та громадських організаціях, особистісні риси та їх вплив на політичне життя країни. Важливо також зрозуміти їх дії та поведінку під час політичної боротьби і участі у завоюванні, використанні та утриманні влади в політичній системі. Такі підходи до вивчення статусу і характеристик лідера та партійного лідерства в українському суспільстві вимагають пояснення термінологічного значення «партійний лідер», «політичне лідерство».

Поняття «**партійний лідер**» (від англ. leader – ведучий, керівник) трактується авторами як авторитетна особа, що має програму дій, уміння об'єднання мас довкола спільних завдань і цінностей, знаходження і прийняття оптимальних рішень, ініціювання оновлення, а також мобілізації мас на реалізацію суспільних цілей. Кожен партійний лідер – це продукт свого часу. Коли він мислить на випередження, реально діє і працює в умовах тих потреб, інтересів і норм, які притаманні конкретному суспільству і часу, тоді особа підтверджує своє право на лідерство. Головними ознаками партійного лідера є такі: наявність чіткої власної програми; володіння необхідними знаннями

і вміннями щодо її реалізації; відповідні особистісні риси (воля, настирливість, гнучкість).

«Політичне лідерство» – це суспільно–політичний процес взаємодії між людьми, за якого одна, а іноді й декілька осіб беруть на себе роль голови, керівника, провідника певної соціальної групи, політичної партії, громадсько–політичної організації чи руху, суспільства в цілому. Взаємозв'язок між поняттями партійний лідер і політичне лідерство проявляється в тому, що партійний лідер намагається досягнути політичного лідерства. Ці поняття поєднують ряд суттєвих ознак: управлінський статус лідера, тобто позиція, яка пов'язана з реалізацією управлінських рішень; професійна поведінка в державних установах і недержавних організаціях, уміння виконувати адміністративно–управлінські функції та завдання; наявність у особи лідерських рис та умінь організувати роботу працівників або громадян до вирішення конкретних завдань. **Партійне лідерство** має конкретніше значення по відношенню до політичного лідерства, оскільки певна особа або декілька осіб здійснюють функції керівника політичної партії, організації чи руху, організовує діяльність своїх прихильників для досягнення програмних цілей і завдань.

Прагнення політичних діячів визначити свою партійну приналежність у статусі лідерів партій потребує різні дії: а) вступити до складу існуючих впливових партій та блоків; б) створити “власні” політичні партії, які їх підтримують під час виборів; в) блокуватися з партіями різного ідеологічного спрямування, близьких до певної ідеологічної платформи. Слід визначити, що результати цих прагматичних дій та намірів лідерів визначаються не самими партіями та її рядовими членами, а “сильними” особистостями, які наділені лідерськими якостями. Специфічною рисою є наявність у кожного з них ресурсів, родинних і корпоративних зв'язків, особистої відданості, які проявляються в призначенні на керівні партійні та державні посади відданих їм людей, прихильників і соратників.

Політичні партії України в переважній більшості створюються та діють в межах столичного регіону, тому за структурою і функціями відповідають статусу розгалужених партійних клубів. Учасниками цих партійних утворень є лідери, їхнє близьке оточення, безпосередні керівники партійних осередків, бізнесмени–спонсори. Саме ці групи утворюють організаційну структуру партії, програмують її діяльність, тактику та завдання щодо здійснення програми, проголошують партійні лозунги. Такі групи та її лідер уособлюють

партійну владу, визначають цілі та плани й виступають від імені партії. Такий підхід до партійної справи ізолює лідера від рядових її членів, що свідчить про небажання займатися постійною організаторською діяльністю. Активна діяльність цих груп широко рекламується у період реєстрації партії в органах юстиції та під час виборчих кампаній.

Партійна преса та мас–медіа, що співпрацюють з партіями, імітують активність роботи серед громадян, у багатьох випадках пристосовуючи свої заходи до партійних шоу–проектів. Проте достатні кошти на видання преси знаходяться тільки на час виборчих компаній, що обмежує їх можливості щодо постійної просвітницької та ідеологічної роботи з населенням.

Партійне будівництво в Україні – це не системний процес, тому що відбувається в країні стихійно у несприятливих економічних і соціальних умовах. Постійно точаться на місцях та у центрі між партійними лідерами та їх оточенням чвари, суперечки, боротьба, зіткнення та протистояння з усіх питань, що посилює недовіру рядових членів та громадян до цих структур. Відсутність порозуміння між ними підтверджуються фактами із засобів масової інформації про зміни партійної приналежності та членства у партіях, відкритої зневаги та критики один одного, рішучої боротьби проти супротивників.

Світовий досвід партійної роботи свідчить, що позитивні зміни в діяльності цих структур залежить від виборчого законодавства та його застосування під час виборів. Цілком зрозуміло, що ця робота розрахована на тривалий період, в якій законодавці мають визначити модель оптимального варіанту виборчої системи для країни, а також систему супутніх законів для її реалізації. Сьогодні здійснення діючих законодавчих актів щодо виборів та технологій, які при цьому застосовуються, не сприяє досягненню консенсусу політичних сил та громадській згоді, а фактично розділяють їх. Прихильники тієї чи іншої партії акцентують увагу виборців тільки на питанні, хто отримує владу у державі, а не на наслідках та можливих результатах цієї кампанії для всієї країни. Економічний й політичний аспект цієї безвідповідальної позиції партійних діячів, політиків та парламентаріїв зрозумілий – це байдужність їх до інтересів держави та народу. Наслідки такого “керування” відомі: на посади призначаються особи, яким не довіряють спеціалісти, незаконно витрачається народне добро, продаються державні таємниці, розповсюджується хабарництво і злочинство. Такі “керівники”

можуть роками залишатися на різних посадах, спираючись на кланову й групову підтримку.

Виборчі кампанії останніх років віддзеркалюють парадоксальну ситуацію в суспільному житті країни. Виборці фактично голосують не за аморфні програми та затаємнічені фігури у партійних списках, а за конкретних партійних лідерів, які відомі їм особисто та з матеріалів у засобах масової інформації. Фактично голосування здійснюється за партійним списком, а вибір відбувається за мажоритарним варіантом. Орієнтованість на конкретних діячів, які пропонуються партійними осередками на місцях під час виборів та інших акцій, свідчить про авторитарність дій, намірів та поведінки таких “політиків за випадком”, низькій рівень політичної культури та правової інформованості громадян щодо реалізації своїх виборчих прав. Більшість партійних лідерів не апелюють до знань виборцями дійсного стану справ в регіонах та населених пунктах, до життєвої логіки, а звертаються до почуттів людей, незадоволених своїм матеріально-побутовим становищем. Для задоволення своїх амбіцій та інших егоїстичних міркувань, вони здатні на будь-яку політичну гру, прагнуть використати психологічні особливості звичайної людини, заграють з електоратом задля можливої для них підтримки. Тому партійні лідери зосереджують свої зусилля та ресурси лише на досягненні кінцевої мети – завоюванні влади та отриманні посад у державних структурах, для чого проявляють активність та діловитість напередодні виборів. У період виборчої кампанії використовуються різні технології для одержання підтримки виборців, навіть ціною підтасовок і фальсифікацій. Відомий вчений Б.А. Гаєвський зазначав з цього приводу, що «виборчу кампанію можна зарахувати до політичних ігор, так само як референдум та інші масово-політичні заходи, оскільки пізнавальна діяльність об'єкта тут мінімально пов'язана з його політичним досвідом і максимально залежить від впливової дії на цього суб'єкта політики»[3, 111–112].

Найбільш розповсюдженими в країні протиправними “брудними” технологіями під час виборів є наступні:

- створення “фондів соціальної підтримки” (“чорні” і “сірі” джерела), які передбачають фінансування кандидатів під час виборчих кампаній під майбутні посади, пільги, привілеї, підтримку тощо;
- використання адмінресурсу для проведення агітації під час виборів;
- підкуп виборців шляхом заключення договорів про надання послуг,

наприклад, фінансування за ніби–то виконані роботи на виборах: проведення агітації, розповсюдження листівок, надання послуг виборцям після виборів шляхом видачі грошей з “резервного” фонду тощо;

- технологія підкупу виборців – “обертання” або “карусель”, коли в пункті зі збору виборчих бюлетенів біля дільниці заповнюється бюлетень, який приносить перший виборець, і він вкидає його в урну до голосування у дільниці, а незаповнений виноситься та передається в пункт зберігання, а в обмін за послугу кожен виборець отримує винагороду;
- надання безкоштовних послуг, товарів, подарунків від імені кандидата або підтримуючої його організації;
- перевезення виборців на дільницю, щоб вони проголосували за “потрібного” кандидата та виплата (до або після виборів) грошової або матеріальної допомоги.

Той з лідерів, хто програє та втрачає шанси на перемогу, звинувачує можливих та фактичних переможців, шукаючи привід поставити під сумнів законність та моральність їх дій, оприлюднюють у засобах масової інформації їх помилки та прорахунки. За такими діями сторін вбачаються наміри зробити свою справу шляхом закулісних торгів, інтриг, погроз, корупції та відвертого оману, на противагу цивілізованому, відкритому діалогу між всіма сторонами. Партнерські відносини та співробітництво між партійними лідерами складаються епізодично, у певних справах, і не являються постійним фактором спільної роботи в інтересах всіх членів суспільства.

В Україні склалася, типова для суспільств перехідного періоду, корпоративно-кланова модель адміністрування, частиною якої є партійні структури, їх лідери та функціонери. Відомо, що власники корпорацій та інших бізнес-компаній формують свій “тіньовий” склад в партійних структурах та організаціях і з часом утворюють потужні лобістські угруповання у різних гілках влади. Такі групи створюють чітку систему кланових зв'язків, відносин, які базуються на засадах закритості, корпоративної орієнтації та підтримки своїх “патронів” та партійних функціонерів.

Тим часом в партійних структурах України поступово виникають альтернативні групи, які намагаються протистояти олігархічним клановим утворенням, проголошують позицію опозиційності до них та критичне ставлення до владних структур, їх партійних ставлеників. Такі групи та їх лідери пробують здійснювати інші напрямки політичного розвитку, які зорієнтовані на європейський партійний досвід та цінності:

партійну ідеологію, організацію професіоналів–партійців, авторитетних лідерів. Відомо, що в країнах з розвинутими демократіями, переважна більшість партій об'єднуються навколо стратегічних шляхів розвитку своїх країн, зберігаючи за собою право проголошувати та здійснювати різні тактичні дії та заходи підтримки загальнодержавних програм. В західних демократіях наявність умов мирного розв'язання конфліктів забезпечуються досягненням консенсусу в ряді фундаментальних питань суспільного буття. Консенсус вимагає від партій–суперників, та їх лідерів певних морально–етичних якостей та поведінки: терпимості до інших точок зору, готовності до діалогу та компромісу, політичної культури у цілому. Відсутність такого консенсусу між політичними силами, партіями, їх лідерами створюватиме постійно діючу загрозу переростання мирних форм конфліктів у силові.

У політологічній науці основні дослідження лідерства базуються на типологіях, які були розроблені у ХХ столітті. Однією з них є типологія запропонована Максом Вебером [15], в основу якої покладено теорію “раціональної бюрократії”, згідно з якою практичне здійснення державного управління належить професійній бюрократії. Відповідно до типів суспільного правління М. Вебер розрізняє: традиційне лідерство, раціональне–легальне, харизматичне. Окрім цієї типології, в політології та соціології існують інші класифікації, згідно з якими політичні лідери поділяються на: реформаторів, революціонерів і консерваторів; лідерів пролетарських, буржуазних, лівобуржуазних партій; загальнонаціональних і регіональних; формальних і неформальних та ін. Немає необхідності аналізувати пріоритети та недоліки цих типологій, тому що в Україні в умовах ХХІ століття вони не відображають реалії нового часу. У зв'язку з цим пропонується сучасна типологія партійного лідера, яка визначається на підставі оцінки співвідношення інтересів народу – з одного боку, та інтересів партійного апарату, прихильників партії – з іншого боку. Вихідним є положення про те, що партія і партійне лідерство пов'язані з поняттям влади і боротьбою за її завоювання. В той же час влада є один із видів суспільної взаємодії між суб'єктами – партією і народом. Тому партійний лідер повинен ураховувати інтереси як партії, так і народу. З врахуванням вище викладеного виділяємо 3 типи особистості партійного лідера:

1. **Раціональний** – партійний лідер, який забезпечує оптимальний рівень

врахування і задоволення як інтересів членів суспільства, так і своїх прихильників;

2. **Прагматичний** – партійний лідер, який в першу чергу враховує інтереси народних мас і прагне їх реалізувати;

3. **Бюрократичний** – партійний лідер, який виражає інтереси своїх прихильників, і в першу чергу, партійного апарату.

Критеріями оцінки кожного типу партійних лідерів являються: послідовність реалізації партійної програми; виконання обіцянок і наказів виборців і усіх громадян; підвищення рівня добробуту народу; стабільність та позитивна динаміка суспільного розвитку. З точки зору цих критеріїв, українські партійні лідери ХХІ століття відносяться до бюрократичного типу. Партійного лідера раціонального типу, як символу єдності та взірця політичних дій, в українському соціумі поки що не сформовано. Майбутнє таких лідерів пов'язане зі здатністю політичної еліти та її представників проголосити та здійснити на практиці потреби та інтереси більшості членів суспільства, за допомогою ресурсів державної влади.

Таким чином, аналіз формування, становлення і розвитку проблем партійного лідерства та лідерів дозволяє по–новому розглядати це питання. Особливого значення набуває проблема формування в Україні партійного лідера раціонального типу. Перспективи формування партійного лідерства в значній мірі залежать від реформування законодавства з питань виборчого процесу та участі в ньому політичних партій.

Література:

1. Бебик В.М. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика / Валерій Михайлович Бебик. – [2.вид., стер.]. – К.: МАУП, 2001. – 383 с.
2. Выдрин Д.И. Политика: история, технология, экзистенция/Дмитрий Игнатьевич Выдрин. – К.:Либідь, 2001. – 432 с.
3. Гаєвський Б.А. Філософія політики/Борис Аркадійович Гаєвський. – К.: Вища шк.,2005. – 158 с.
4. Дацаківська О.Ю. Політична еліта України: проблеми легітимації: автореф. дис.канд. політ. наук: 23.00.02/Оксана Юріївна Дацаківська. – Л., 2007. – 20 с.
5. Добіжа В.В. Формування політичної культури сучасної владної еліти в Україні: автореф. дис.канд. політ. наук: 23.00.03/Василь Валерійович Добіжа. – К., 2008. – 20 с.
6. Журавський В.С. Політична еліта України: теорія і практика трансформації / В.С. Журавський, О.Ю. Кучеренко, М.І. Михайльченко. – К.: Логос,1999. – 262 с.
7. Крюков О.І. Політико–управлінська еліта України: особливості становлення та розвитку в умовах суспільної трансформації: автореф. Дис.д-ра наук держ. упр.: 25.00.01/ Олексій Ігорович Крюков. – К., 2007. – 35 с.
8. Полохало В.І. Політологія посткомунізму: Політичний аналіз посткомуністичних суспільств/[В. Полохало та ін.(ред.)]. – К.: Політична думка, 1995. – 363 с.
9. Табачник Д.В. “Утиный суп” по–українски: беседы с украинским политиком: диалоги с глухими / Дмитрий Владимирович Табачник. – [4-е изд.]. – Х.: Фолио, 2009. – 544 с.
10. Томенко М.В. Парти́йна еліта України / М.Томенко, В.Олійник. – К.: Логос, 2000. – 204 с.
11. Culic I. Căştigătorii: Elita politică și democratizare în România, 1989 – 2000/Irina Culic. – Cluj–Napoca: Limes, 2002. – 223 p.
12. Funkcje i zadania elit w środowiskach polonijnych/ [K. Jacek (red.)]. – Toruń: Adam Marszałek, 2006. – 253 s.
13. Parry G. Political elites/Geraint Parry. – London: Allen&Unwin, 1970. – 169 p. – (Studies in political science; 5).
14. Powiatowa elita polityczna: Recrutacja. Struktura. Działanie/[I. Wasilewski (red.)]. – Warszawa: Instytut studiów politycznych PAN, 2006. – 358 s.
15. Weber, Max. Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre/ Max Weber. – [3. erw. und verb. Aufl.]. – Tübingen: Mohr, 1968. – XII, 613 s.